

(Ч. II). – 88 с. 9. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі 1920–1939 / О. Колянчук. – Львів, 2000. – 274 С. 10. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1998. – 488 с. 11. Литвин С. Симон Петлюра в 1917–1926 роках: Історіографія та джерела / С. Литвин. – К., 2000. – 462 с. 12. Омелянович-Павленко М. Демократизація Воєнної науки, як вислід технічних удосконалень масових армій / М. Омелянович-Павленко-Вояк. – 1935. – С. 4–5. 14. Петрів Всеволод. Військово-історичні праці: спомини / [упор. і автор передмови В. Сергійчук]. – К.: Поліграфкнига, 2002. – 639 с. 15. Петлюра С. Статті, листи, документи / Симон Петлюра. – Т.3. – К.: Фундація ім. О. Ольжича, 1999. – 616 с. 16. Ряст О. Табор (Чергові проблеми військового будівництва в українській військовій літературі) / О. Ряст. – Табор. – 1923. 17. Симон Петлюра і його родина: док. і матер. / [упор. В. Михальчук]. – К.: Рада, 1996. – 319 с. 18. Сідак В. На шляху до воєнної доктрини (історичний нарис 1917–1920 рр.). – К., 2001. – 214 с. 19. Солдатенко В. Українська революція. Концепція та історіографія (1918–1920 рр.) / В. Солдатенко. – К.: Просвіта, 1999. – 507 с. 20. Фуртес. О. Військово-історична проблематика у працях української еміграції 1920–1939 рр. / автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2009.

УДК 94: 323.325 (477.8/ 162.1) “919/1925”

В.С. Виздрік

Національний університет “Львівська політехніка”

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЬСЬКИХ СЕЛЯНСЬКИХ ПАРТІЙ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20-х рр. ХХ ст. НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

© Виздрік В.С., 2012

Досліджено ставлення представників поміркованого та радикального крила польського селянського руху до українського питання. Проаналізовано діяльність польських селянських партій щодо національної та економічної політики держави на Західній Україні.

In the article investigational attitude of representatives of moderate and radical wing of Polish peasant motion is toward the Ukrainian questions. Activity of Polish peasant parties is analyzed in rotation to the national and economic policy of the state on Western Ukraine.

Західна Україна у міжвоєнний період залишалася аграрним регіоном, більшість населення якого була зайнята у сільському господарстві, така ситуація наклала свій відбиток на суспільно-політичне життя краю. Політичні партії намагалися залучити на свій бік сільське населення, яке вважали електоральним ресурсом. До них належать і польські селянські партії, які представляли інтереси польського населення західноукраїнських земель. Вони також робили усе для того, щоб залучити до своїх лав представників національних меншин, зокрема українців.

Актуальність цієї проблеми визначається передусім потребою пошуків шляхів порозуміння у взаємовідносинах між обома народами. Трагічні події, які були характерні для першої половини ХХ ст., залишаються предметом дискусій науковців, політологів, публіцистів.

Мета роботи – проаналізувати діяльність регіональних осередків польських селянських партій та їх ставлення до вирішення українського питання. У цей період важливим чинником впливу на суспільно-політичне життя краю мав польський селянський рух.

У 20–30-х рр. ХХ ст. кількість польських селян на західноукраїнських землях постійно зростала за рахунок втілення польським урядом осадницької політики. Правляча верхівка Польщі, за підтримки провідних політичних партій, зокрема й селянських, ставила собі за мету організацію

потужних польських селянських господарств для створення міцної соціальної бази, яка б гарантувала державні інтереси в Малопольщі. З центральних польських воєводств велика кількість військових та цивільних осадників переселялась на західноукраїнські землі. У такий спосіб уряд намагався пом'якшити гостроту аграрного перенаселення у центральних воєводствах Польщі.

Загальні дослідження про діяльність польських селянських партій у Західній Україні висвітлювалися польськими дослідниками у різні історичні періоди, здебільшого у контексті вивчення національної політики. Слід виділити праці таких авторів: К. Сроковського, С. Кутжеби, А. Бохенського, С. Лято, Ю. Шафліка, С. Ярецької, Я. Яхимика та ін. [1]. Окремі аспекти польського політичного руху на суспільне життя регіону присвячені праці українських істориків, а саме: С. Макарчука, Ю. Сливки, І. Васюти, Л. Зашкільняка та М. Крикуна, О. Красівського [2].

У міжвоєнний період існували дві моделі національної політики Польської держави: “інкорпоративна” концепція, сформована націонал-демократичним табором (ендеками) та “федеративна” – розроблена Ю. Пілсудським, яка вважала українську проблему ключовою ланкою у реалізації своїх планів. Так, польські селянські політичні партії 20-х рр. ХХ ст., а саме: Польське стронніцтво людове “Пяст” (ПСЛ “Пяст”), Польське стронніцтво людове “Визволене” (ПСЛ “Визволене”), Союз хлопський (СзХ), Польське стронніцтво людове “Лівиця” (ПСЛ “Лівиця”), не мали власного погляду щодо національної політики, а тому використовували як одну, так і другу концепції. Слід зауважити, що представники поміркованого селянського табору дотримувалися політики націонал-демократів, тоді як радикали залишалися прихильниками “прометеївської” концепції пілсудчиків.

Селянські партії соціал-реформістського спрямування виступали за проведення рішучіших аграрних перетворень щодо власності на землю. Так, ПСЛ “Пяст” і Хлопське стронніцтво радикальне вважали приватну власність на землю наріжним каменем суспільного устрою Речі Посполитої. Тоді як ПСЛ “Визволене” і ПСЛ “Лівиця” прагнули до обмеження приватної власності на користь державної. Під час обговорення проекту аграрної реформи у сеймі проявилася невідповідність між задекларованими програмними постулатами селянських партій та реальними діями їхнього керівництва. Партії, які проголошували себе захисниками інтересів селянства (ПСЛ “Пяст”), відстоювали обмеження поміщицького землеволодіння до оптимальних розмірів, аби надлишок землі пустити у вільний торговельний обіг для забезпечення безземельних та малоземельних господарств за ринковими цінами. ПСЛ “Визволене” вимагало примусової парцеляції надлишку земель поміщицьких маєтків за справедливою ціною, встановленою сеймом. Обидві праві партії піклувалися про створення фермерських господарств, які були б спроможні купити земельні угіддя від 10 до 20 (ПСЛ “Визволене”) і до 40 га (ПСЛ “Пяст”). І лише ПСЛ “Лівиця” у 1919 р. першою заявила про примусове відчуження поміщицьких і церковно-монастирських земель без оплати [3, s. 135–136]. Та відстоюючи у сеймі інтереси фермерів, члени ПСЛ “Пяст” і ПСЛ “Визволене” виступили проти безкоштовної передачі землі малоземельним селянам й сільськогосподарським робітникам. Керівництво правих селянських партій боялося розгортання селянської війни, про що свідчать слова лідера ПСЛ “Визволене” С. Тугута: “Сказати: земля для безземельних – це означає віддати багатого селянина в руки духовенства і поміщиків, це означає розпалити не тільки громадянську війну, а й війну серед народу” [4, s. 14].

Польська соціалістична партія, намагаючись завоювати прихильність селян, проголошувала програму, яку неможливо було виконати: націоналізація великих земельних володінь та передача їх в індивідуальне приватне користування або в оренду [5, s. 136]. Загострення невдоволення на селі змусила польський уряд у червні 1919 р. внести на розгляд сейму проект земельної реформи.

Найпоследовнішу політику у національному питанні у Західній Україні проводило ПСЛ “Пяст”. Основна увага організації приділялася питанню правової належності українських територій, що опинилися під владою польської адміністрації. Лідер партії В. Вітос заявив, що Східна Галичина повинна становити нерозривну частину польської держави, відкидаючи будь-який тимчасовий статус українських земель у складі Польщі, вважаючи його таким, що “криє у собі велику небезпеку на майбутнє” [6, s. 2]. Наприкінці листопада 1919 р. рішенням Паризької мирної конференції Східну Галичину передали Польщі на 25 років з подальшим проведенням плебісциту. Це стало поштовхом до

акцій протесту, організованих ПСЛ “Пяст”. Найбільша з них відбулася 14 грудня у Львові, де один із керівників партії Я. Домбровський, виступив із заявою про неможливість прийняття поляками ухвалених мирною конференцією рішень, тому що “без Східної Галичини Польща буде зведена до рівня маленької держави, позбавленої умов природного розвитку” [7, s. 1]. Паралельно з акціями протесту преса проводила широку інформаційну пропаганду, переконуючи українське населення у недоцільності ідеї відновлення української державності. Аргументуючи це тим, що Польща ніколи не погодиться на відокремлення Східної Галичини, а великі держави не зацікавлені у відновленні ЗУНР. Але оскільки 14 березня 1923 р. Рада послів Антанти прийняла рішення на користь Польщі, то це питання було зняте з порядку денного місцевих осередків ПСЛ “Пяст”.

У внутрішній політиці ПСЛ “Пяст” виступало за проведення земельної реформи з вигодою для польських селян. Виступаючи у Самборі, один з активних членів організації Я. Бриль заявив: “Парцеляція у Східній Галичині повинна стояти на такій основі, щоб земля з рук польських перейшла у польську власність, а руська – у руську” [8, s. 2]. Оскільки більшість земельних володінь на західноукраїнських землях знаходились у руках польських поміщиків, то партія мала на меті за рахунок українського населення посилити позиції польського селянства та стимулювати колонізацію цивільними та військовими осадниками з центральних воєводств Польщі.

Колонізаційну політику в Західній Україні у ПСЛ “Пяст” вважали важливим чинником зміцнення польської державності. Так, прем’єр-міністр Польщі В. Вітовс у 1921 р. заявив: “Наш спір з Росією про східні землі викликав 15 воєн і 3 повстання, він ще не вирішений і вирішити його можна лише... колонізацією східних земель польським елементом і асиміляцією” [9, s. 14]. Основні положення національної політики партії на «східних кресах» передбачали таке: зайняття ключових посад у державних установах польськими урядовцями, впровадження в діловодство у державних закладах польської мови; полонізацію освіти, промисловості, торгівлі; надання підтримки римокатолицькій церкві. Так, з метою забезпечення національних інтересів польського населення на західноукраїнських землях парламентська фракція ПСЛ “Пяст” 31 липня 1924 р. підтримала внесені на розгляд сейму законопроекти про мову діловодства у держустановах і органах самоуправління та організацію шкільництва. Впровадження цих законів призвело до усунення української мови з усіх державних та самоуправних установ, а також створення мережі польськомовних та утраквістичних (двомовних) шкіл, які раніше були україномовними навчальними закладами.

Діяльність партії була спрямована на утвердження польського панування в краї, що зумовлювало вороже ставлення організації до українського національного руху. Намагаючись тим самим підірвати довіру українського селянства до власного національного руху та довести, що переважна більшість українського населення лояльна до Польської держави. Відомі факти співпраці ПСЛ “Пяст” з українською Партією хліборобів М. Ільківа. Остання виступала за мирне співіснування поляків та українців у складі II Речі Посполитої [10, s. 26]. Для своїх агітаційних акцій серед українського селянства партія використовували гасла, в яких наголошувалося на мирному співіснуванні двох народів у межах Польської держави. Через слабкість українського національного руху, у першій половині 20-х рр. XX ст. це приносило ПСЛ “Пяст” дивіденди у вигляді вступу незначної частини українців до її місцевих осередків. Але ці заклики до порозуміння носили суто декларативний характер, оскільки повністю відкидали право на державне самовизначення української нації. У своїх виступах керівники партії категорично заперечували можливість територіальної автономії краю» [11, s. 1].

Дещо іншу позицію у національному питанні займали представники радикального спрямування – ПСЛ “Визволене”, ПСЛ “Лівиця”. Не піддаючи сумніву належність “східних кресів” до Польської держави, при цьому, виступаючи за нормалізацію стосунків з українськими політичними силами, партії декларували необхідність широкої співпраці з ними. Створення осередків радикальних селянських організацій у Західній Україні проходило під впливом погіршення економічного становища села, яке мало негативні наслідки як для польських, так і для українських селян. Так, представники ПСЛ “Визволене” піддали жорсткій критиці позицію керівництва ПСЛ “Пяст”, яке визнавало необхідність утримання лише польського елемента в державному устрої та самовря-

дуванні на західноукраїнських землях. Вони характеризували нову програму В. Вітовса як націоналістичну, що розходиться з програмою польського селянського руху [12, s. 8].

Керівництво ПСЛ “Визволене” у загостренні національних стосунків у краї звинувачувало органи державної поліції за жорстоку позицію по відношенню до українського населення, непридатність місцевої адміністрації вирішувати національно-культурні питання [13, s. 1]. Партія не поділяла позицію націонал-демократів про введення надзвичайного стану у «східних кресах». Вони вважали, що нормалізація відносин з українським населенням можлива тільки у разі дотримання та забезпечення місцевою адміністрацією їх економічних та культурно-освітніх потреб. Так, програма партії передбачала культурний розвиток національних меншин, який гарантував би широке використання рідної мови у судочинстві, державних та освітніх закладах [14, s. 161]. Необхідно зазначити, що на протигагу ПСЛ “Пяст” ПСЛ “Визволене” у своїх заявах декларувало надання українцям територіальної автономії. У травні 1922 р. депутати парламентської фракції партії у сеймі підтримали проект, запропонований представниками Польської партії соціалістичної (ППС), про надання автономії Східній Галичині, а також підтримали ідею відкриття у Львові Українського університету, але це все завершилося безрезультативно [15, s. 19–26].

Керівництво партії виступало за перегляд осадницької політики польського уряду на сході, вважаючи, що методи за допомогою яких проводилася колонізація, суперечили інтересам місцевого непольського населення та дестабілізували міжнаціональні стосунки у регіоні. З цією метою було запропоновано послабити існуюче напруження, надаючи землі, призначені на потреби військових осадників, виключно особам місцевого походження. А також позбавити права користування землею такі категорії осадників: кадрових військовослужбовців діючої армії; осіб, які мали інші джерела прибутків; осіб, які вже мали землю у своїй власності [16, s. 3].

Особливо активно ПСЛ “Визволене” діяла та проводила агітацію на Волині та Поліссі напередодні парламентських виборів 1922 р. Так, депутат Я. Табор на зборах у Дубно закликав українських селян об’єднатися навколо партії, тому що тільки вона здатна забезпечити їм рівні з іншими категоріями населення умови проживання у Польщі. Незначна частина українського селянства підтримувала діяльність ПСЛ “Визволене”, про що свідчить включення їх у виборчі партійні списки у п’яти округах Волині та Полісся.

Іншою партією радикального спрямування, яка вважала необхідною співпрацю з українським населенням, був СЗХ. Він гостро критикував політику польського уряду на “східних кресах”, пропонуючи владі більше уваги приділяти підвищенню життєвого рівня місцевого населення, припинити примусову колонізацію. Союз проводив агітацію не тільки серед польського, але й серед українського населення. У національному питанні закликав державні органи влади до вироблення законодавчої бази, яка б створила сприятливі умови для польсько-українського порозуміння. У своїх резолюціях і програмах партія виходила з того, що українські селяни мають тотожні з польським селянством проблеми, які вимагають спільного вирішення. Така політика СЗХ, а також та обставина, що український національний рух у вказаний період перебував на стадії формування, сприяла зміцненню його впливу серед певної частини українського селянства. Зокрема відомі факти, що українці очолювали деякі громадські осередки партії [17, арк. 32]. Співпраця українського населення з СЗХ мала радше локальний та тимчасовий характер. Однією з причин було те, що партія підтримувала політику уряду щодо осадництва на західноукраїнських землях. У грудні 1924 р. депутат сейму від партії СЗХ А. Посадський підготував і вніс на розгляд сейму законопроект, який передбачав прискорення надання права власності осадникам на передані їм земельні ділянки [18, с. 24].

Отже, протягом 1919–1926 рр. найвпливовішою польською політичною силою у середовищі селянства була ПСЛ “Пяст”. Важливу роль у зміцненні позиції партії відіграло створення розвинутої мережі повітових та первинних організацій, проведення агітацій у сільських громадах. Досвід політичної боротьби з поєднанням зазначених методів політичної діяльності забезпечив партії широку підтримку польського населення Східної Галичини на парламентських виборах 1922 р., а також сприяв поширенню впливів партії на територію Західної Волині та Західного Полісся. Незважаючи на розкол ПСЛ “Пяст” на ПСЛ “Єдність Людова” та Польський Союз Людовців

(ПСЗЛ), вона залишалася провідною політичною силою, що репрезентувала польське селянство та мала помітний вплив на західноукраїнське село.

Порівняно з поміркованими селянськими партіями дещо слабшою була позиція у Західній Україні радикальних партій ПСЛ “Лівіця” та ПСЛ “Визволене”. Таку ситуацію можна пояснити тим, що ці партії не приділяли значної уваги створенню партійних осередків, покладаючись переважно на агітаційну роботу серед селянства; мали незначні організаційні ресурси, а також недостатню кількість друкованих партійних видань.

Незважаючи на дотримання представниками польських селянських партій різних концепцій у національному питанні на західноукраїнських землях, вони основним своїм завданням бачили забезпечення територіальної цілісності Польської держави. Головною відмінністю між ними було те, що представники ПСЛ “Пяст” прагнули зміцнити позиції Польщі на “східних кресах” шляхом усунення українського населення від важелів політичного впливу, при цьому дотримуючись курсу національної асиміляції. На відміну від ПСЛ “Пяст” селянські радикали: ПСЛ “Лівіця” та ПСЛ “Визволене”, декларуючи співпрацю з українським населенням, на ділі застосовували методи асиміляції державної.

1. Srokowski K. *Sprawa narodowosciowa na kresach wschodnich*. – Krakow: Gerber i Wolff, 1924. – 56 s.; Kutrzeba S. *Polskie prawo polityczne wedlug traktatow*. – Krakow, 1923. – 194 s.; Bochenski A. *Problem polityczny ziemi Czerwieskiej* // Bochenski A., Los S., Baczkowski W. *Problem polsko-ukrainski w ziemi Czerwieskiej*. – Warszawa: Polityka, 1938. – S. 7–191; Lato S. *Ruch ludowy a Centrolew*. – Warszawa: LSW, 1965. – 285 s.; Szaflik J. *Polskie stronnictwo ludowe Piast 1926–1931*. – Warszawa: LSW, 1970. – 384 s.; Jareska S. *Niezalezna Partia Chlopska*. – Warszawa: LSW, 1961. – 186 s.; Jachymek J. *Polskie Stronnictwo Ludowe – Liewica 1913–1924: Studium o powstaniu, dzialalnosci I rozkladzie ugrupowania politycznego*. – Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 1991. – 280 s.

2. Макачук С.А. *Етносоціальне розвиток і національні відносини на західно-українських землях в період імперіалізму*. – Львів: Вища шк., 1983. – 225 с.; Сливка Ю.Ю. *Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939)*. – К.: Наук. думка, 1985. – 270 с.; Васюта І.К. *Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз’єднання (1918–1939)*. – Львів: Вища школа, 1978. – 192 с.; Зашильняк Л., Крикун М. *Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів*. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. – 752 с.; Красівський О. *Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблеми польсько-українських стосунків*. – Львів: Вид-во ЛФУАДУ, 2000. – 416 с.

3. Cimek H. *Sojuz robotniczo-chlopski w Polsce 1918–1939*. – Warszawa: Książka i wiedza, 1989. – 240 s.

4. Thugutt S. *Wrogowie reform rolnej*. – Warszawa, 1920. – 85 s.

5. Madajczyk Cz. *Burzuazyjno-obszarnicza reforma rolna w Polsce (1918–1939 pp.)*. – Warszawa: Książka i wiedza, 1956. – 464 s.

6. *W obronie ziemi Czerwieskiej* // Kurjer Lwowski. Lwow. – 1919. – 5 pazdziernika.

7. *Lud polski Galicji wschodniej odrzuca prowizorium* // Kurjer Lwowski. Lwow. – 1919. – 16 grudnia.

8. *Z ruchu ludowego* // Kurjer Lwowski. Lwow. – 1919. – 8 pazdziernika.

9. Kutrzeba S. *Polskie prawo polityczne wedlug traktatow*. – Krakow, 1923. – 194 s.

10. Witos W. *Moje wspomnienia*. – Paryz: In-t Literacki, 1965. – T.3. – 526 s.

11. *Polityczne i gospodarcze polozenie Polski* // Kurjer Lwowski. Lwow. – 1919. – 28 lipca.

12. Burger W. *Ruch ludowy wobec mniejszosci narodowych II Rzeczypospolitej* // RDRL. – Warszawa, – 1982. – № 22. – S. 3–24.

13. *Zaniedbania rzadu* // Kurjer Lwowski. Lwow. – 1924. – 22 lutego.

14. Lato S., Stankiewicz W. *Programy stronnictw ludowych. Zbior dokumentow*. – Warszawa, 1969. – 685 s.

15. *Sprawozdanie stenjgraficzne z 314 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 30 maja 1922 r.* – T.1. – S. 1 – 44.

16. *Wezwanie dla ludowcow* // Kurjer Lwowski. Lwow. – 1919. – 10 listopada.

17. *Державний архів Львівської області, ф.1., оп.52, спр. 651*.

18. Дудяк О. *Українське питання в програмах та діяльності польських селянських (людових) партій Східної Галичини (1921–1926 pp.)* // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Острозька академія, 2002. – Вип. 2. – С. 18–27.